

Йохан Готлиб Фихте

НАУКОУЧЕНИЕ
1794 / 1795

София, 2011

Преводът е направен по изданието:

Johann Gottlieb Fichte: Werke. Auswahl in sechs Bänden.

Herausgegeben und eingeleitet von Fritz Medicus.

Verlag von Felix Meiner in Leipzig.

Erster Band (Schriften von 1792–1795), 1911

Йохан Готлиб Фихте: Произведения. Избрано в шест тома. Под редакцията на Фриц Медикус. Издателство „Феликс Майнер“, Лайпциг. Първи том (Съчинения 1792–1795), 1911 г.

Die Übersetzung dieses Werkes wurde vom Goethe-Institut gefördert aus Mitteln des Auswärtigen Amtes.

Книгата излиза в сътрудничество с Издателство „Европа“

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Генчо Иванов Дончев, предговор, превод,
обяснителни бележки и показалец на лицата, 2011

© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-897-4

ЙОХАН ГОТЛИБ
ФИХТЕ

Върху понятието за наукоучение или
за така наречената философия

Основа на целокупното наукоучение

*Предговор, превод от немски, обяснителни
бележки и показалец на лицата*

Генчо Дончев

БИБЛИОТЕКА
ЕВРОПЕЙСКИ МИСЛИТЕЛИ

Под общата редакция на
ГЕНЧО ДОНЧЕВ и ЛЮБЕН КОЗАРЕВ

№ 3

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор..... 9

Йохан Готлиб Фихте
Върху понятието за наукоучение
или за така наречената философия / 27

Предговор към първото издание..... 29

Предговор към второто издание 33

Първи дял.

Върху понятието за наукоучение изобщо..... 39

§ 1. Хипотетично
предложено понятие за наукоучение 39

§ 2. Развитие на понятието за наукоучение..... 47

Втори дял.

Изясняване на понятието за наукоучение..... 57

§ 3 57

§ 4. Доколко наукоучението може да бъде сигурно,
че е изчерпило човешкото знание изобщо? 59

§ 5. Коя е границата, която отделя общото наукоучение
от специалната, обоснована от него наука? 65

§ 6. Как се отнася общото
наукоучение по-специално към логиката?..... 69

§ 7. Как се отнася наукоучението
като наука към своя предмет?..... 73

Трети дял.

Хипотетично подразделение на наукоучението..... 85

§ 8 85

Йохан Готлиб Фихте Основа на целокупното наукоучение /89

Предговор към първото издание..... 91

Предварителна бележка към второто издание..... 95

Първа част.

Основни положения на целокупното наукоучение 97

§ 1. Първо,
абсолютно безусловно основно положение..... 97

§ 2. Второ, условно
по своето съдържание основно положение 107

§ 3. Трето, условно
по своята форма основно положение..... 112

Втора част.

Основа на теоретичното знание 129

§ 4. Първа теорема 129

А. Определение на синтетичното
положение, което трябва да се анализира..... 131

В. Синтез на съдържащите се в предложеното положение противоположности изобщо и общо взето.....	133
С. Синтез чрез взаимопределение на противоположностите, съдържащи се в самото първо от противоположните положения	138
Д. Синтез чрез взаимопределение на противоположностите, съдържащи се във второто от противоположните положения.....	144
Е. Синтетично обединение на противоположността, съществуваща между двата предложени вида взаимопределение.....	152
Дедукция на представата	229
Трета част.	
Основа на науката за практическото.....	249
§ 5. Втора теорема.....	249
§ 6. Трета теорема. В стремежа на „аза“ се приема същевременно един противостремеж на „не-аза“, който създава равновесие с първия	288
§ 7. Четвърта теорема. Трябва да се приеме стремежът на „аза“, противоположният стремеж на „не-аза“ и равновесието между двата.....	290
§ 8. Пета теорема. Самото чувство трябва да бъде прието и определено.....	294

§ 9. Шеста теорема.

Чувството трябва да бъде
по-нататък определено и ограничено 300

§ 10. Седма теорема.

Самото влечение
трябва да бъде прието и определено 305

§ 11. Осма теорема.

Самите чувства трябва да могат да бъдат
противопоставени 325

Обяснителни бележки 331

Показалец на лицата 333

ПРЕДГОВОР

Целият му живот беше една непрестанна борба.
Хайне

Иохан Готлиб Фихте, една от най-ярките личности, които познава историята на философията от всички времена и у всички народи, е роден на 19 май 1762 г. (това е годината, в която излиза от печат *Общественият договор* на Русо) в селцето Раменау, в една от най-бедните държави на феодално разпокъсана Германия, в Саксония, със столица Дрезден и университетски град Лайпциг. Бащата на Фихте е бивш крепостен селянин, който успял да се откупи и да се отдаде на дребен тъкачески занаят в домашни условия, от който, въпреки усилията на всички, включително и на най-малките, едва изхранвал многолюдното семейство. Вярата в бога и надеждата за един по-добър живот в задгробния свят е опиум за бедните. Така и майката на Фихте, една необикновено религиозна жена, не мечтаела за нищо друго толкова много, колкото за това, да види един ден в лицето на първородния си син проповедник на божието слово, свещеник, и не веднъж ще го упреква, че се е отклонил от правия път. По такъв начин, освен от бедността, която ще го залюее още тук, в родния дом, за да не го напусне почти цял живот, той е закърмен от робството на сляпата вяра и най-дълбокото, истинското в него, неговото свободомислие, което ще му спечели и възторжени приятели, и почитатели, и яростни врагове, пак почти цял живот ще трябва да си пробива път през задушавачата черупка на сляпата вяра, без някога да може да я преодолее напълно.

Един млад земевладелец от околността, барон Милтиц, който проявявал склонност да подпомага даровити деца, закъснял и не можал да чуе неделната проповед на свещеника. Тогава извикали на помощ „гъсарчето“ (най-ранната „професия“ на Фихте била да наглежда гъските, с които семейството си помагало в прехраната), което още при елементарното обучение на четмо и писмо, давано от свещеника, проявявало големите си способности, особено необикновената си памет. То възпроизвело цялата проповед не само напълно безпогрешно, но и с вживяване, с вдъхновение. Силно впечатлен, Милтиц взел детето при себе си и се погрижил да му се даде добро образование.

След като учи последователно на няколко места, през 1774 г., когато е на 12 години, Фихте постъпва в интерната Шулпфорта край Наумбург, но почти по същото време неговият благодетел умира. Останал почти без издръжка, угнетяван както от бедността, така и от строгия режим, един ден той забягва с намерението да стигне до Хамбург, да се качи на някой кораб и да отплава за Америка, но го настигат и връщат, обаче у него все повече се засилва стремежът към свобода, той жадно чете забранена в училището литература, произведения на Русо, на Лесинг, на други видни представители на френското и немското просвещение. Въпреки всички изпитания, Фихте завършил средното си образование с отличен успех и произнесъл впечатляваща реч на латински език, в която направил рекапитулация на хода на своето обучение и духовно развитие.

От есента на 1780 г. той е студент в Йена, и то – в съответствие с предварително поетия още през 1774 г. ангажимент – по теология. Той се издържа с даване на частни уроци, води много мизерно съществуване и едва успява да прекара така една учебна година. Ръководен от надеждата, че ще получи някаква стипендия, през 1781 г. Фихте се връща в родната Саксония и записва в Лайпциг бленуваната от него специалност, философия, но надеждата за стипендия скоро рухва, той гладува и учи известно време, но през 1784 г. трябва да напусне, без да е завършил висшето си образование и да скита от град на град, за да осигури горчивия залък като домашен учител

в аристократични и други богати семейства, проповедник и др.п., доколкото може изобщо да намери някаква прехрана.

Точно около рождения си ден през 1788 г. младият и високо надарен човек, обречен на изнемогване, изоставен от род и родина, твърдо е решил да сложи край на живота си, когато съвсем неочаквано пристига спасителната вест: неговият по-възрастен приятел, поетът Вайзе, който цени неговите качества и разбира неговата мъка, благодарение на свои познанства му е намерил работа като домашен учител в семейството на един хотелиер и ресторантьор в Цюрих.

Фихте веднага заминава и поема предлаганата длъжност още през юни същата година. През почивните дни той изнася блестящи, дълбоко проникнати от философско мислене проповеди, с които си спечелва много симпатии и привлича вниманието дори на най-голямата знаменитост в Цюрих по това време – протестантския проповедник, писател, автор на силно нашумелите по него време *Физиогномически фрагменти*, в написването на които му е сътрудничил Гьоте. Лафатер въвежда Фихте в семейството на видния местен висш чиновник и предприемач Ран, стига се и до годещ с дъщерята Йохана, племенница на Клопшок и близка приятелка със съпругата на Песталоци. Така Фихте попада в средата на едни от най-големите личности на века, но отношенията с работодателя и неговата съпруга не се развиват добре. Фихте правилно смята, че с някои неподходящи изрази и постъпки възрастните дават лош пример на децата и правят неговите педагогически усилия безсмислени, иска да възпитава и родителите, които обаче предпочитат за запазят традиционно приетото си поведение, така в резултатът от всичко той се вижда принуден да напусне.

От пролетта на 1790 г. Фихте е отново в Германия, но препоръките до Хердер и Гьоте се оказват напразни – първият е болен, а вторият отсъства. Не дават резултат и други горещи препоръки, включително от Клопшок, рухва надеждата за едно по-добро бъдеще и разгръщане на творческите сили, Фихте отново е обречен на скиталчество и полугладно съществуване. Той пише на годеницата си, че е загубил всичко освен своята смелост.

Но сега настъпва дълбок обрат. Един студент помолил Фихте да го обучава във философията, особено в практическата философия на Кант. По този повод той трябвало да се впусне я изучаването на произведенията на кьонигсбергския мислител и най-много на неговата *Критика на практическия разум*, с което пред духовния му взор се разкрил един нов, неподозрян преди това свят. Дотук Фихте е бил под силното въздействие на Спиноза, у когото го е привличало твърдото отстояване на убеждението за необходимостта на всичко, което става в света, детерминист е и сам той, но сега взема връх моралното съзнание, което изисква свобода при вземането на решенията (както и Хегел смята, че в началото на философстването трябва да бъдеш спинозист и душата да се къпе в този етер на единната субстанция, но не се задоволява с мъртвата субстанция и смята, че истинното трябва да бъде схванато и изразено не само като субстанция, но и като субект). Фихте е открил самостоятелността на свободната личност, на автономния „аз“. Той, който е в такава тежка зависимост от всесилието на обстоятелствата, от капризите на съдбата, от бездушието на заобикалящия го свят, открива, че не „азът“, за който обикновено споменаваме плахо в оскъдицата на живота, а своят най-дълбоко скрит в нас, най-собственият, свободният „аз“ или „азът“, който приема, поражда, създава ценности, самостоятелният субект на нравствената воля е единствено истинският, единствено достойният за уважение, единственото, което има абсолютна стойност. Затова оттук нататък всички мисли и стремежи на Фихте са насочени към Кьонигсберг (днес Калининград), той иска да отиде там, за да установи личен контакт с мислителя.

Затова и междувременно възникналата за Фихте възможност да постъпи на работа като домашен учител в едно аристократично семейство във Варшава не го задържа много дълго в този град. Наистина – както Хайне с присъщата си духовитост превъзходно е описал това, – господарката не го харесала много, защото поклоните му не били достатъчно дълбоки, френският му език не бил достатъчно елегантен и пр., а и той не я харесал, но навярно е изиграло много по-важна роля друго.

В самото начало на м. юли 1791 г. Фихте е вече в Кьонигсберг и само няколко дни по-късно е на отдавна бленуваното посещение при Кант. Често търсен от студенти и други млади хора, всеки един от които идва с някаква молба, Кант не вложил особен ентузиазъм в уговорената среща, но, както подобава на възпитан човек, посрещнал Фихте много учтиво и двамата разговаряли доста дълго. Фихте посетил и лекция на Кант, която обаче не оправдала очакванията му, сторила му се твърде вяла, сънлива – тогава философът е на 67 години, той вече е публикувал трите си „критики“ (на чистия и на практическия разум и на способността за съждение), е на върха на славата си, но същевременно е оставил зад себе си апогея на творческите си сили и въпреки множеството изяви пред обществеността по-скоро клони към своя залез, както и не много дълго след това той прекратява академичната си дейност.

За да докаже пред Кант възможностите на своя ум, самия себе си като творческа личност, Фихте се затваря в хотелската си стая и нечувано бързо, за малко повече от месец написва първото си знаменито съчинение, *Опит за критика на всяко откровение*, в което тръгва от мисловния свят на Кант в неговото отношение към религията, по-точно с оглед Кантовата критика на доказателствата за съществуването на бога, но развива редица положения и от своя гледна точка.

През малкото дни, запълнени от други задължения, със своето влошено зрение Кант се запознал с ръкописа доста бегло, но (зачерквайки само посвещението „На философа!“) много го харесал, видял в лицето на Фихте необикновено явление, сега го посрещнал извънредно любезно и се застъпил пред един книгоиздател (Хартунг) в Кьонигсберг за издаването на книгата. След преодоляването на сериозни препятствия от страна на цензурата (великият пруски крал Фридрих II, който бил привърженик на „просветения абсолютизъм“, дълбоко презирал духовенството, поканил в двореца си неговия остроумен и саркастичен критик и разобличител на неговото лицемерие, на неговия разврат, на неговата алчност Волтер, подготвял реформи в посока ограничаване властта на църквата и либерализация на системата и пр. от 1786 г. вече не е между

живите; неговият племенник и приемник на трона, Фридрих Вилхелм II, напротив, е ревностен защитник на привилегиите на църквата, на сатанинската ѝ власт, и зъл враг на всяко свободомислие) книгата вижда бял свят през 1792 г.

Не се знае коя е точно причината, дали неволен пропуск при отпечатването или търговска хитрост на книгоиздателя, но името на автора не е посочено в нея, тя излиза анонимно. Мястото на издаването и употребата на думата „критика“ накарала обществеността да сметне, че това е четвъртата „критика“ на Кант, в която той излага своята отдавна очаквана философия на религията, и книгата бързо се разграбила. Кант веднага разсеял недоразумението, като излязъл със съобщение в печата, в което посочил името на автора (а неговата собствена „философия на религията“, т.е. книгата *Религията само в границите на разума* излязла от печат по-късно, през 1793, второ издание 1794 г.). Така младият и до вчера абсолютно неизвестен на света Фихте станал знаменитост с един замах.

След като Фихте е успял да привлече вниманието и спечели уважението и симпатиите на Кант, големият мислител на дело му помага да излезе от материалната безизходица. Той използва своя авторитет и едно доста близко познанство и му намира място на домашен учител в семейството на граф фон Кроков, земевладелец в Кроков, близо до Данциг (днес Гданск). Фихте вече е насъбрал доста богат горчив опит от упражняването на тази професия в продължение на пет години, той познава нейните унижения и всякакви други неприятности, тя го гнети душевно и не му позволява да извърши доброто, на което се вижда способен и в което вижда истинското си призвание, така от негови писма до Кант и до своята годеница в Цюрих се чете липсата на желание да се върне към нея, но било защото е притиснат от обстоятелствата, било за да не обиди Кант в неговата добронамереност, той се съгласява, приема тази длъжност от ранната есен на 1791 и остава в имението на графа малко повече от година и половина, до пролетта на 1793 г.

Изненадващо е, че отначало проявеното черногледство сега не се оправдава. Тук Фихте попада на хора, които не са

чужди на неговите убеждения, разбират го и високо го ценят. Така в една атмосфера на взаимно уважение и добри отношения покрай изпълнението на поетите педагогически задължения той разполага с доста много свободно време да работи над себе си, над свои замисли, да разгръща творческите си сили.

Междувременно е настъпило великото събитие на епохата, което из основи ще разтърси Европа и целия свят, антифеодалната революция във Франция от 1789 г. В съседна Германия почти всички бележити умове посрещат революцията с възторг, но тя има и своите яростни критици и врагове.

Твърде импулсивна, динамична натура, Фихте не може да остане встрани, да се затвори в чертозите на чистата теория или да потърси убежище под черупката на страхливия неутралитет, напротив, той намира в себе си сили и смелост не само да мисли, но и да действа, той излиза пред света със своя духовен и политически ангажимент, със своето достойнство, така че да не пише нищо, за което утре ще трябва да се черви пред самия себе си. С тази нагласа – отново за изумително кратък срок – той става автор на две анонимно издадени през 1793 г. знаменити съчинения (*Призив към монарсите в Европа да върнат свободата на мисълта, която потискаха досега и Принос към поправянето на съжденията на публиката относно Френската революция*), в които дава недвусмислен израз на своята гражданска позиция по най-парливите въпроси на съвременността, което ще рече по въпросите на революцията.

Проблемът е, че Френската революция, която излиза пред света като защитница на правата на човека и гражданина и спечелва на своя страна най-светлите умове, доста скоро започва да ги отблъсква – на 21 януари 1793 г. е гилотиниран крал Луи XVI, на 2 юни същата година якобинците завземат властта и започват кланетата, които нямат нищо общо с високите хуманистични идеали на самата революция. За разлика от мнозина други, въпреки извращенията, Фихте остава верен на истинското в революцията, на нейните идеи.

През пролетта или ранното лято на 1793 г. Фихте пристига за втори път в Цюрих, където започва друг доста хубав период

в неговия живот. Междувременно Ран е успял да възстанови част от имуществото си, материалните затруднения до голяма степен са надмогнати и на 22 октомври същата година Фихте се оженва за Йохана, която отук нататък ще бъде образец за предана съпруга, неотклонна спътница и духовна опора на вечно неспокойния си съпруг във всички ситуации и в изпитанията, които животът ще им поднесе. Първоначално двамата живеят в дома на бащата, Фихте още няма свои доходи, но след успеха с издадените съчинения за него несъмнено се откриват нови перспективи.

Макар и „едва проходил“, младият философ публикува поредица от рецензии за творби на съвременни автори, в които, както впрочем и по-късно, на пръв поглед наистина се ръководи от критическата философия на Кант, но все повече изработва свои собствени философски позиции или позициите на наукоучението. Това важи особено много за неговата рецензия върху книгата *Енезидем или за фундаментите на предложената от професор Райнхолд в Йена елементарна философия. Заедно с една защита на скептицизма срещу претенциите на критиката на разума*. Енезидем е името на философ-скептик от I век пр.н.е., а авторът е хелмщедският професор Готлоб Ернст Щулце. В рецензията си Фихте говори между другото за това, че философията е все още твърде далеч от състоянието на една наука, че тя може да стане наука само ако тръгне от едно основно положение и се изгради като система, че теоретичната философия е фундаментът на цялата система, а основното понятие, което обединява теоретичната и практическата философия, е (почти непреводимо на български език) понятието Tathandlung, т.е. действие, деяние-действие, или както и да го наречем.

Макар че разбира критическата философия на Кант по свой начин, Райнхолд минава за една от най-значителните или най-значителната фигура между неговите следовници. Ето защо, когато той освобождава катедрата по философия в Йенския университет, ръководството насочва вниманието си към друг от тези следовници, Фихте, и той получава покана за тази катедра в началото на декември 1793 г., като му се предлага

да започне своите лекции около Великден, т.е. от началото на летния семестър на 1794 г. Фихте отдавна мечтае за възможността да се отдаде на академичното поприще, но и времето за подготовка е твърде малко и той отново трябва да напегне всичките сили на своя ум, за да се представи, както подобава.

Още в Цюрих, в дома на Лафатер, от средата на февруари до края на април, пред шест личности от интелектуалния елит на града, Фихте изнася лекции, стигнали до нас единствено чрез записките на домакина. Макар че са обявени като лекции върху понятието и системата на критическата философия, както се вижда и от едно по-сетнешно негово писмо до Лафатер, в тях той разработва по-скоро свои схващания (изложени и в ръкописите *Собствени размисления върху елементарната философия* и *Практическа философия*).

В още по-висока степен Фихте дава израз на критичното си отношение към философията на Кант и представя самия себе си като мислител в тържествената, заключителната лекция в Цюрих *За достойнството на човека*, която наскоро след това излиза от печат. Последните, прощалните му думи са, че всички индивиди са обхванати в едно велико единство на чистия дух.

Към края на април 1794 г., малко преди заминаването за Йена, Фихте завършва с програмна цел, като един вид покана, неголемия си труд *Върху понятието за наукоучение или за така наречената философия като уводно съчинение към своите лекции по тази наука от Йохан Готлиб Фихте, определен за редовен професор по философия в Йенския университет* (такова е пълното заглавие), който съвсем наскоро излиза от печат в Издателство на Индустриалната кантора във Ваймар. Второ, подобро и разширено издание излиза през 1798 г. в Издателство на Кристиан Ернст Габлер в Йена и Лайпциг.

Тук той за пръв път употребява в едно печатно произведение термина или по-точно понятието наукоучение, определя своята философия като наукоучение. (В книгата си *Шеллинг*, Москва 1982, с. 20, Арсений Гулига препоръчва „учение за науката“, но употребата на три думи вместо една едва ли е по-

добро решение – все пак казваме вероучение, наукоучение и др.п.)

След това сбито изложение на някои от ръководните мисли на своята философия, вече по време на лекциите си по теоретична философия в Йена през летния семестър на 1794 г. Фихте написва първата част на едно по-разгърнато изложение, *Основа на целокупното наукоучение*, което започва да излиза на коли, предназначени за слушателите на лекциите, още същата година (и носи на корицата си именно нея, 1794) в Издателство на Кристиан Ернст Габлер в Йена и Лайпциг. Заедно с предговора третата част (*Основа на науката за практическото*) е написана малко по-късно, тя излиза от печат през пролетта на 1795 г., а книгата като цяло през юли същата година. Като се изключи Хегеловата *Феноменология на духа*, историята едва ли познава друг случай, когато едно философско, а и не само философско произведение се пише и печата едновременно.

Второ, непроменено издание, към което Фихте е прибавил само своята *Предварителна бележка (Vorbericht)*, излиза през 1802 г. в Издателство Йохан Фридрих Кота в Тюбинген, обединено с едно друго съчинение на Фихте, *Очерк за своеобразното в наукоучението с оглед на теоретичната способност* (1795).

Малко по-късно, но през същата, 1802 г., пак в издателството на Габлер, излиза трето, подобро издание на *Основа на целокупното наукоучение*.

Тези общо пет издания на двете произведения излизат, докато Фихте е бил жив, а след смъртта му са правени безброй други. Маргиналите са добавяни от сина му в издание, за което ще стане дума по-долу.

Както в личното, така и в публичното пространство, и то не просто от куртоазия, като налагащ се след всичко станало израз на уважение и признателност, а по действително убеждение Фихте все още твърди, че е привърженик на критическата философия на Кант, но дълбоко в себе си той неизбежно вече вижда иманентно присъщите на тази философия недъзи и работи, бори се да разчупи тесните ѝ рамки и да излезе на сво-

бода от нея, да утвърди правото на едно не епигонско, а свое собствено философско мислене. Ако философията на Кант, която стои на почвата на английския емпиризм и скептицизм, признава възможността на познанието за явленията, но поставя една граница дотук, отрича възможността на познанието за „нещото в себе си“, т.е. за същността, за абсолютното, Фихте, който е не просто епигон, както други кантианци, а смел мислител, който иска да направи философията наука, а науката не е отрицание на познанието, тя е познание, тръгва в своето наукоучение от едно абсолютно достоверно основно положение, от „аза“ като изходна точка на всичко. Затова неговото наукоучение, което сам той (в едно писмо до Райнхолд) определя като „анализ на понятието свобода“, е изходната точка на една принципно нова философия, която е оставила зад себе си цялата философия на просвещението, включително и нейния логически завършек, философията на Кант – на философията на немския идеализъм, чийто логически завършек пък е философията на Хегел.

Наукоучението на Фихте е имало свои последователи, но като най-значителен или единствен значителен между тях се откроява не по-малко гениалният Шелинг, ранният Шелинг. В писмо до Хегел (от 6 януари 1795 г.) той казва, че трябва да поздравим новия герой в областта на истината, Фихте, че великият мъж, който вече отстоява пред монарсите на Европа свободата на мисленето, ще завърши започнатото дело. Още през 1794 г., едва дочакал първите изложения на Фихте върху наукоучението, когато сам той е на 19 години (а преди това вече е публикувал други, „предфихтеански“ произведения) Шелинг публикува първата си работа от позициите на философията на Фихте, *За възможността да се намери форма на философията изобщо*, скоро последвана и от други, разбира се – *За „аза“ като принцип на философията или за безусловното в човешкото знание* (1795), *Философски писма за догматизма и критицизма* (1795/1796), *Ново извеждане на естественото право* (1796/1797 – с това си произведение Шелинг отчасти изпреварва Фихте, чието съчинение *Основа на естественото право според принципите на наукоучението* излиза също

през 1796 г.), *Общ обзор на най-новата философска литература* (1797/1798 – в по-късни издания под заглавие *Трактати за пояснение на идеализма на наукоучението*). Обаче Шелинг съвсем не е епигон на Фихте, както и Фихте не е епигон на Кант, напротив, той възприема даденото от Фихте, но го развива по-нататък по свой начин, не подчинява собственото си мислене на него, а него подчинява на собственото си мислене. Нещо повече, макар и да е все още смятан за фиктеанец, Шелинг започва да публикува свои натурфилософски произведения, *Идеи за една философия на природата*, 1797, *За световната душа, една хипотеза на висшата физика за обяснението на всеобщия организъм*, 1798, *Първи проект за една система на натурфилософията*, 1799 и др., които Фихте, който в своята философия не е намерил място за природата, посреща с недоумение. Известни следи от философията на Фихте могат да се открият в *Система на трансценденталния идеализъм* от 1800 г., но това е всъщност вече собствена философия на Шелинг, а окончателното разграничение настъпва с *Изложение на моята система на философията* от 1801 г., където Шелинг предлага на вниманието на света своята философия на тъждеството. Почти по същото време, пак през 1801 г., излиза и работата на Хегел *Разликата между Фихтевата и Шелинговата система на философията*, в която той си поставя за задача да покаже колко далеч е отишъл Шелинг в процеса на отдалечаването си от философията на Фихте и да стимулира този процес. И за двамата, за Фихте и за Шелинг, вече е напълно ясно, че пътищата им във философията са се разделили, а по този начин настъпва – след някои леки взаимни обиди – и разрив в личните отношения.

Ако не се смята борбата на Фихте против безчинствата на някои от студентските ордени и искането му за тяхната забрана, което незабавно довежда до съответна реакция (закани срещу него и съпругата му, среднощни „серенади“ с непоносима музика, камъни в прозорците и пр.), неговите университетски лекции по философия, в които той развива своето наукоучение, протичат добре, аудиторията винаги е пълна, ситуацията е почти спокойна.

Но той жъне още по-големи успехи с публичните си лекции, в които разглежда предимно парливи обществени въпроси. Към тях проявяват интерес също големите умове на Йена, която по това време е най-важното средище на духовен живот в Германия. Например Хьолдерлин пише на Хегел, че жадно слуша Фихте и вижда в негово лице титан, който се бори за правата на човечеството и чийто кръг на дейност сигурно няма да остане затворен между стените на аудиторията.

Обаче и конфликтът с църквата става неизбежен. Тя излиза с протест пред властите, че Фихте изнася лекциите си по време на неделната служба и отклонява немалко студенти и други хора от божието слово, така той се вижда принуден да промени часа им.

А когато в издаваното от Нитхамер и Фихте философско списание излиза статията на младия и смел автор Форберг *Развитие на понятието религия*, в която той търси разумно обяснение на съществуването на религията и на вярата в бога и отстоява схващането, че с еднакво право религията може да бъде както монотеистична, така и политеистична, и дори дава предпочитание на последната с оглед по-голямата свобода на изкуството, предоставяна от нея, макар че Фихте написва допълнение (*За основанието на нашата вяра в едно божествено управление на света*), в което до голяма степен се дистанцира от автора, обвиненията против него в атеизъм се развихрят с цялата си ярост. Той се бори да докаже противното, но същевременно допуска тактически грешки, не може да му помогне дори Гьоте и в последна сметка на 29 март 1799 г., преди началото на летния семестър, получава заповед за уволнение.

Отново останал без работа и хляб, Фихте трябва да хлопа на различни врати и най-сетне – пак след сериозни проучвания на неговата политическа благонадеждност – благодарение на застъпничеството на приятели е допуснат в столицата на Прусия, Берлин, където издържа семейството си с частни уроци и лекции и успява да публикува няколко книги.

По това време Берлин все още няма свой университет, затова пък Фихте получава една професура в Ерланген, но чете

там само през летния семестър на 1805 г. Третата коалиционна война (1805–1806) отново протича неблагоприятно, настъпването на Наполеон принуждава Фихте да напусне Ерланген и се върне в Берлин.

С поражения завършва и Четвъртата коалиционна война (1806–1807). В двойното сражение край Йена и Ауерщед на 14 октомври 1816 г. феодалната пруска армия е напълно разгромена и само три седмици след това „малкият корсиканец“, с еднакво право определян от някои като чудовище, от други като гений и носител на революционни идеи, влиза в Берлин. Отдавна станал известен с антинаполеоновските си разбирания, заедно с пруското правителство Фихте трябва да бяга в Кьонигсберг. След известно успокояване на обстановката, през август 1807 г. той е отново в Берлин.

Сега Фихте е в своя апогей. Без да взема под внимание предупрежденията, че един нюрнбергски книгоиздател (Палм) е бил набързо осъден и разстрелян заради насочената против френското владичество брошура *Германия в нейното най-дълбоко унижение*, през зимата на 1807–1808, като продължение на четените преди това лекции на тема *Основните черти на съвременната епоха*, дебнат от шпионите на окупатора, Фихте произнася в залата на Пруската академия на науките историческите си *Речи към немската нация*. Без да зове открито към съпротива, Фихте иска да изгради едно възвишено национално самосъзнание у своя народ, да му внуши, че е призван да играе водеща духовна роля в Европа, а чрез нея и в света.

В хода на пруските реформи възниква необходимостта да се основе университет в Берлин. Планът на Фихте не е приет, приет е този на Вилхелм фон Хумболд. Въпреки това, Фихте е първият избран от самото професорско тяло (преди него е имало друг, назначен от монарха) ректор на университета, но поради сериозни разногласия с почти всички колеги по повод лошото отношение към един беден студент, не много дълго след встъпването в длъжност той си подава оставката.

През зимата на 1812–1813 е провалът на похода на Наполеон срещу Русия, започва освободителната борба на немския

народ, в която се включват „с перо и меч“ също голям брой видни интелектуалци, а младият и даровит поет Теодор Кьорнер, син на един от най-близките приятели на Гьоте, загиба геройски в нея.

Важен източник на вдъхновение са и Фихтевите *Речи към немската нация*. Но мислителят, винаги готов за борба, не се задоволява с тях. Той иска да отиде да произнесе речи пред войниците, но както още през 1806 г., така и сега, не му позволяват, затова пък, заедно с други професори от Берлинския университет, които на драго сърце получават военно обучение, го виждаме в редовете на опълчението. Наистина не се стига до необходимост от отбрана на Берлин и до участие на професорския отряд във военни действия, но – косвено – Фихте става жертва пак на войната.

След историческата „битка на народите“ край Лайпциг от 16 до 19 октомври 1813 г. всичко е препълнено с ранени и болни войници и офицери. Персоналът е недостатъчен, затова правителството се обръща към жените да се притекат на помощ като медицински сестри и болногледачки. Съпругата на Фихте, която е не по-малко запалена от него, се записва доброволка и работи няколко месеца при ужасни условия, като се заразява и самата тя, вероятно от петнист тиф и рухва. Болната е в безсъзнание, лекарите предричат близка смърт, и след като е прекарал почти целия ден край леглото на гаснещата си съпруга, Фихте намира в себе си достатъчно сили, за да изнесе последната си лекция и да говори в продължение на два часа върху своето наукоучение. На другия ден, явно заразен, той също се чувства зле, обхваща го нервна треска, започва да изпада в безсъзнание и да бълнува около някакви битки, в които участва и сам той. При един временен проблясък на съзнание успяват да му съобщат радостната вест, че през новогодишната нощ Блюхер, маршалът „Напред!“, бъдещият победител от Ватерло, е започнал преминаването през Рейн край Кауб, южно от Кобленц, и продължава преследването на окупатора на негова собствена земя, най-съкровената мечта на философа сякаш вече се сбъдва. Неговата съпруга по чудо оцелява, но той умира на 29 януари 1814 г., преди да е навър-

шил 52 години, без да дочака другите големи събития, които ще последват.

Фихте е погребан в Доротеенщедското гробище в Берлин, до него ще бъде положена съпругата му, която завършва житейския си път пет години по-късно, на 24 февруари 1819 г., а недалеч от тях ще почиват тленните останки на приемника на Фихте в Берлинския университет, Хегел, който, заразен вероятно от холера, умира на 14 ноември 1831 г.

На мястото, където се е намирал родният дом на Фихте в Раменау, сега се издига бронзов бюст, създаден през 1905 г. от скулптора Валтер Зинтенис, а в околностите, недалеч от градчето Бишофсверда, в бароковия замък Раменау (сграда от XVII в.) е устроен със значително богатство от интересни и важни експонати много посещаван мемориален музей в чест на мислителя.

В една своя често цитирана кратка оценка от 1800 г. Фридрих Шлегел, протагонистът на романтическата школа в Германия от края на XVIII и началото на XIX век, говори, че главните тенденции на епохата са намерили израз във Френската революция, в Гьотевия *Вилхелм Майстер* (той е могъл да има предвид само първата книга, *Години на учение*, излязла от печат през 1795 и 1796; втората, *Години на странстване*, излиза по-късно, през 1821 и 1829 г.), едно произведение, репрезентативно за хуманизма на немската поезия от класическия ѝ период, и наукоучението на Фихте.

В произведения, публикувани от самия него, в посмъртно оставени ръкописи, в лекции, четени донейде още в Цюрих, но главно в Йена и Берлин, Ерланген и Кьонигсберг, отчасти и в Копенхаген, а защо не и в писмата си, Фихте е разработвал основното, водещото в своето целокупно творческо дело, наукоучението, до края на живота си. Наличните изложения, правени в продължение на двадесет години, от 1794 до 1813, са твърде много и броят им трудно може да се определи с точност – някои автори говорят за петнадесет, но и тук има условности.

Настоящото издание, чиито възможности не бяха много големи, предлага само първите две, най-ранните разработки, в

които мислителят излага същността на философското си кредо. Що се отнася до по-сетнешните, в тях виждаме по-скоро само по-нататъшни развития, допълнения, пояснения, популяризации на изложеното в двете, от които тръгва философията на Фихте, а по този начин и цялата философия на немския идеализъм. Разбира се, това далеч не отменя необходимостта от изучаването на всички, както и на целокупното дело на мислителя, дори когато то прекрачва рамките на наукоучението в строгия смисъл на думата.

За пръв път синът на Фихте, Имануел (кръстен е на Кант) Херман Фихте, който също е философ (заел се да търси примирение между философия и религия), осъществява през 1834–1846 г. издание на негови *Събрани произведения* в Берлин, което обаче вече е твърде остаряло и на практика е извадено от употреба.

По-ново и по-близо до съвременността, но затова пък страдащо от съществени празноти, е изданието на Фриц Медикус, реализирано през 1908–1912 г. в Лайпциг. То е допринесло не малко за съживяването на интереса към философията на Фихте, но едва ли предоставя възможности за фундаментална работа над нея.

Към истинско решение на въпроса се пристъпи едва през следвоенния период, когато започна издаването на големите, отговарящи на съвременните изисквания за пълнота, автентичност, научна издържаност от всяка гледна точка, достойни за делото на самите мислители историко-критически издания на *Събрани произведения* на Фихте, Шелинг и Хегел – на първите двама по поръчение на Баварската академия на науките в Мюнхен и в Издателството на Фридрих Фроман (Гюнтер Холцбог) в Щутгарт, на третия по поръчение на Севернорейнско-Вестфалската академия на науките в Дюселдорф и Издателството на Феликс Майнер в Хамбург.

Изданието на Фихте под общата редакция на Райнхард Лаут и Ханс Якоб, с участието на много други сътрудници, излиза от 1965 г. в четири поредици – произведения, публикувани от автора, ръкописно наследство, писма и записки, водени от слушатели на негови лекции.

Знае се, че Шилер и Фихте са били в доста близки приятелски отношения и са си сътрудничили, но после се отдалечили и отчуждили един от друг главно поради дълбоки разногласия в сферата на философията на изкуството.

В едно свое писмо до малко по-младия си колега Шилер говори, че неговите съчинения имат висока стойност, затова винаги ще се ценят и ще се цитират, но след сто или двеста години, когато неизбежно ще бъдат извършени и нови революции във философията, никой няма да ги чете.

И все пак дано в нашето мрачно време на все по-безогледни действия от страна на могъщи сили, които искат да заличат народностната и човешката индивидуалност, да убият мисленето, да убият духа, за да подчинят всичко на своята власт, да натрапят своето световно господство като един „гроб на човечеството“ (Анселм Фойербах), това не е така. Когато самият живот, ходът на нещата в света около нас отново прави делото на един гениален мислител актуално, действащо, със своята неимоверна енергия на духа то не може да не привлече вниманието и да не стане предмет не само на изучаване, но и на оживени дискусии, не може да бъде покрито с прах, да премине в забрава.

София, юни 2011 г.
Генчо Дончев

ЙОХАН ГОТЛИБ ФИХТЕ
ВЪРХУ ПОНЯТИЕТО ЗА НАУКОУЧЕНИЕ ИЛИ
ЗА ТАКА НАРЕЧЕНАТА ФИЛОСОФИЯ

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

Авторът на настоящия трактат, след като прочете новите скептици, особено Енезидем¹, и превъзходните съчинения на Маймон², напълно се убеди в онова, което още преди това беше твърде вероятно за него: че дори и с най-новите усилия на най-остроумните мъже философията още не се е издигнала до ранга на една очевидна наука. Той смяташе, че е намерил основата на това и е открил лесен път напълно да удовлетвори всички онези твърде обосновани искания на скептиците към критическата философия и да обедини догматичната и критическата система изобщо в техните противоречиви претенции така, както критическата философия обедини противоречивите претенции на различните догматични системи.³ Несвикнал да говори за неща, които тепърва има да върши, той или щеше да изпълни плана си, или завинаги да замълчи за него, ако сегашният повод не му се беше сторил подтик да си даде сметка за досегашното използване на свободното си време и за работите, на които възнамерява да се посвети занапред.

³ Истинският спор, който съществува между двете системи и в който скептиците с право застанаха на страната на догматиците, а с тях – на страната на здравия човешки разсъдък, който твърде много се взема под внимание наистина не като съдия, но като свидетел, който трябва да бъде изслушан точка по точка, би трябвало да бъде спорът за *връзката на нашето познание с нещото в себе си*; този спор би трябвало да бъде разрешен от едно бъдещо наукоучение в този смисъл, че нашето познание е свързано с нещото в себе си ако не непосредствено чрез представата, то опосредствано чрез *усещането*, че наистина ние си *представяме* нещата само *като явления*, но ги усещаме *като неща в себе си*, че без усещане не би била възможна никаква представа, но че нещата в себе си се познават само *субективно*, т.е. само доколкото действат върху нашето сетиво.

Следващото изследване претендира само за хипотетична валидност. Но от това съвсем не следва, че авторът не може да обоснове твърденията си с нищо друго освен с недоказани предпоставки и че те все пак не биха могли да бъдат резултатите от една дълбоко проникваща и твърда система. Разбира се, той смята, че ще може да изложи тази система пред читателите в една достойна за нея форма едва след години, обаче още сега той очаква да получи одобрението, което не ще му бъде отказано, когато се провери цялото.

Първата цел на тези страници беше да се даде възможност на учащата се младеж от висшето училище, в което авторът е поканен да прецени дали да се довери на ръководството му по пътя на първата между науките и дали би могла да се надява, че той ще успее да хвърли толкова светлина върху тази наука, колкото бе нужна на младежта, за да го следва, без да се страхува от грешки; втората им цел беше да накарат неговите покровители и приятели да преценят начинанието му.

Следните забележки са предназначени за онези, които не спадат нито към първите, нито към вторите, ако това съчинение попадне в ръцете им.

И досега авторът е дълбоко убеден, че никой човешки разсъдък не може да проникне по-нататък от границата, на която застана *Кант*, особено в своята *Критика на способността за съждение*, но която той никога не определи и която посочи като последната граница на крайното знание. Той знае, че никога не ще може да каже нещо, за което вече не е загатнал *Кант* непосредствено или косвено, по-ясно или по-смътно. Той предоставя на бъдните епохи да преценят гения на човека, който, изхождайки от гледището, на което намери философствателната способност за съждение, често пъти ръководен като от висше вдъхновение, я тласна така мощно към последната ѝ цел. – Така той е също дълбоко убеден, че след гениалния ум на *Кант* не можеше да се направи по-висш подарък на философията, отколкото подаръкът, направен от систематичния дух на *Райнхолд*³; и той смята, че познава почетното място, което все пак винаги ще си запази елементарната философия на последния при по-нататъшните крачки напред, които фи-

лософията по необходимост трябва да извърши с помощта на когото и да било. Не е в неговия начин на мислене да иска нарочно да отрече или да принизи заслугата на когото и да било; той вижда напълно ясно, че всяко стъпало, до което някога се е издигала науката, най-напред е трябвало да бъде достигнато, за да може тя да се издигне на друго, по-високо стъпало; той наистина не смята за своя лична заслуга, че щастливият случай го е призовал да работи след такива превъзходни труженици; и той знае, че всяка заслуга, която би могла да му се падне в тази насока, се дължи не на сполучливо намиране, а на добросъвестно търсене, относно което всеки може да се ръководи и награждава само сам. Той казва това не заради споменатите велики хора и заради онези, които са равни на тях; напротив, той го казва за други, не толкова велики хора. Който намира за излишно, че той е казал това, не принадлежи към онези, за които авторът го е казал.

Освен сериозните хора има и шегаджии, които предупреждават философа да не става за смях с прекомерните очаквания от своята наука. Не искам да решавам въпроса, дали всички те наистина се смеят от сърце, защото веселият нрав им е вроден, или дали няма между тях такива, които се смеят само изкуствено, за да отнемат желанието на непознаващия хората изследовател за начинанието, което по понятни причини не им е много приятно^a. Тъй като, доколкото знам, и до ден днешен все още не съм дал храна на техния смях чрез изказването на такива високи очаквания, на мене може би е позволено най-напред да ги помоля не заради философите и още по-малко заради философията, а заради самите тях да сдържат смеха си дотогава, докато начинанието претърпи пълен неуспех и авторът му се откаже от него. Нека тогава те издевателстват над нашата вяра в човечеството, към което принадлежат самите те, и над нашите надежди за големите му възможности и нека винаги, когато се нуждаят от утеха, повтарят утешителните си думи: не може да се помогне на човечеството, така е било и така ще бъде винаги!

^a Malis rident alienis.⁴

